
FYSISK ANALYSE

FORANALYSE TIL STÅLSAT BY

EFTERÅR 2012

INDHOLD

s. 03	Frederiksværks historiske skelet
s. 06	Frederiksværks moderne skelet
s. 09	Udvalgte krydsningspunkter
s. 12	Frederiksværks mange landskaber
s. 15	Byens blå og grønne herligheder
s. 18	Byer i byen - om skala og typologi
s. 21	Ankomsten til byen
s. 24	Stålvæskærket i bybilledet
s. 27	Frederiksværks centrum
s. 30	Forsider og bagsider
s. 33	Parkering

Introduktion

Dette analysenotat er ét ud af fire notater udarbejdet i forbindelse med foranalysen til projektet "Stålsat by - udvikling af Frederiksværk med udgangspunkt i byens stærke industrielle kulturarv". Derudover er der lavet en screening af den aktuelle fysiske og strategiske planlægning i Frederiksværk. Den fysiske analyse er udarbejdet i forsommeren 2012.

Formålet med notatet er at formidle en rumlig og arkitektonisk læsning af Frederiksværk. Fokus er på byens struktur, opbygning, topografi og landskab.

Den fysiske analyse viser, at Frederiksværk i sin opbygning og sit rumlige udtryk ikke ligner andre byer. Det skaber nogle udfordringer. Det er eksempelvis vanskeligt at orientere sig, det er vanskeligt at aflæse

byens udviklingshistorie og det er vanskeligt at udpege byens centrum og forsider. Omvendt giver det byen nogle helt særlige kvaliteter. Det er en by fuld af kontraster og modsætninger. Den byder på en mosaik af områder med særegne stemninger og arkitektur. Det sammensatte bybillede giver Frederiksværk en stor potentiel oplevelsesværdi.

Notatet er udarbejdet af Hausenberg ved konsulent og arkitekt maa Rikke Lequick Larsen på grundlag af kort fra Halsnæs Kommune samt billedemateriale taget til lejligheden. Analysen er inspireret af en faglig besigtigelse og ekspertworkshop med deltagelse af adjunkt Anne Tietjen/LIFE, ekstern lektor Peter Lundsgaard Hansen/LIFE, professor Ellen Braae/LIFE samt arkitekt Thomas Birket-Schmidt fra Aalborg Kommune.

FREDERIKSVÆRKS HISTORISKE SKELET

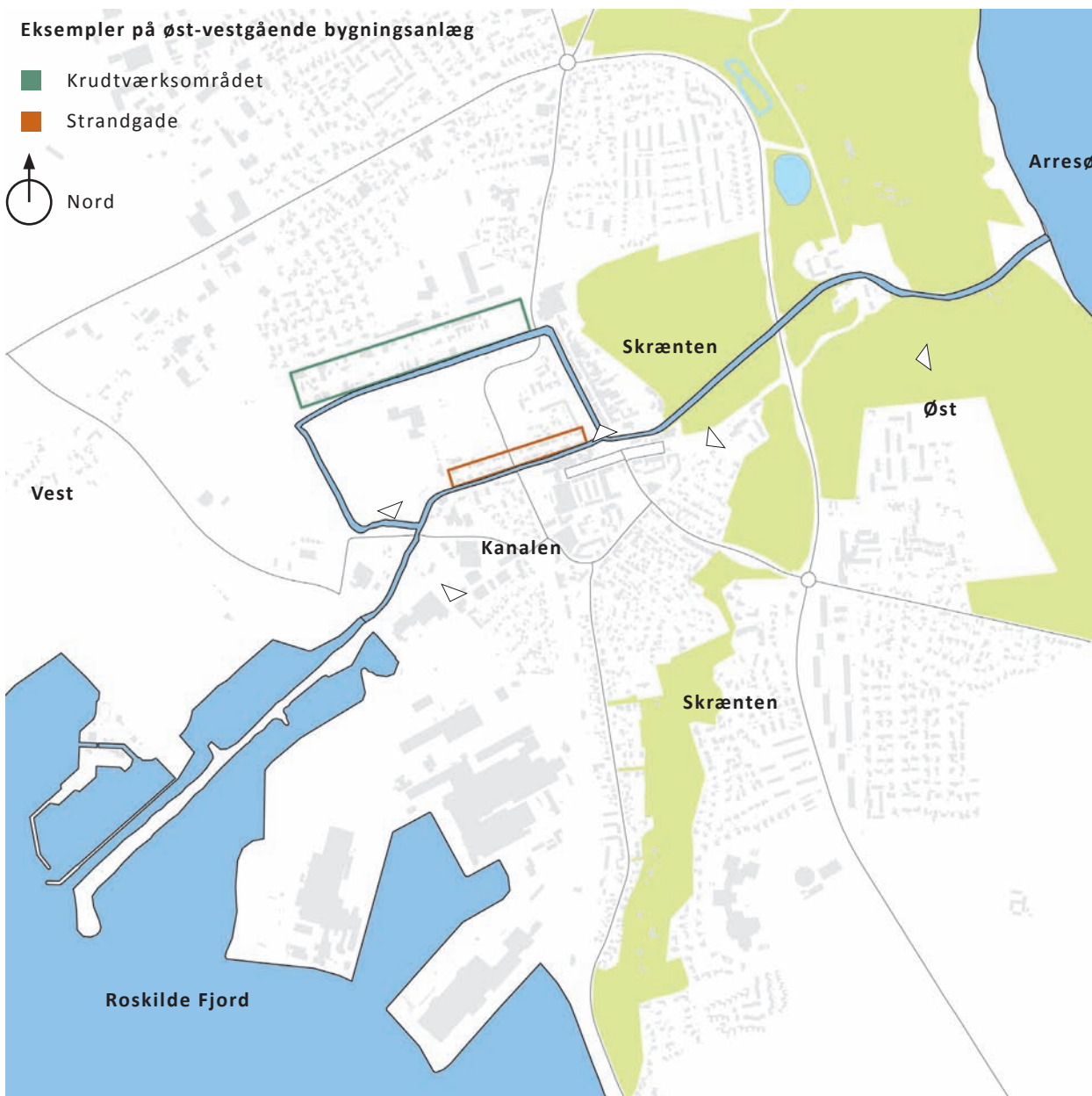
Frederiksværk er ikke som andre byer. Frederiksværk er ikke skabt omkring et centralt torv, en kirke eller en togstation. Frederiksværk er bygget op omkring en tidlig militær- og metalindustri med den energiforsynende kanal som det afgørende og strukturerende element.

Det historiske skelet

Frederiksværk er ikke en klassisk købstad – ej heller en klassisk havneby, men derimod en by, som er vokset op omkring en række historiske industrikomplekser. Derfor skal byen ikke læses og forstås som andre traditionelle byer, men derimod på egne industrikulturelle præmisser.

Frederiksværk udspringer ikke - som man måske kunne tro - af havnen, trods byens placering ved udløbet af Roskilde Fjord, men derimod af den udgravede kanal mellem Arresø og Roskilde Fjord. Industrien mellem sø og fjord tog form omkring en øst-vest gående kanal og dens vandkraft. Over tid blev der opført flere industrikomplekser langs kanalen. Disse komplekser udgjorde sammen med kanalen en række markante øst-vest gående akser i datidens landskab.

Således er Frederiksværk en by, hvis historiske skelet er betinget af industriens rationaler samt landskabelige bindinger i form af den tværgående kanal. Industriens dominerende øst-vestlige forbindelser er dog i dag svære at læse og flere steder gået tabt. Krudtværksområdet og Strandgade er de få sammenhængende områder, som i dag stadigvæk fortæller historien om de industrielle akser i tæt tilknytning til kanalen.

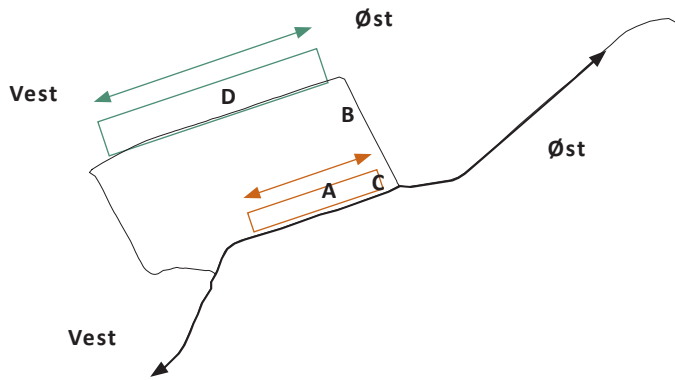

A - Strandgade - den gamle handelsgade

B - Kanalen langs Allégade

C - Stigbord og turbinehuset

D - Krudtværksområdet

FREDERIKSVÆRKS MODERNE SKELET

Toget, bilen og udbygningen af velfærdsdanmark har gjort Frederiksværk til en moderne provinsby. Det moderne Frederiksværk udviklede sig ikke som det historiske Frederiksværk, langs den øst-vest gående kanal, men derimod langs en nord-sydgående infrastruktur.

Byens moderne skelet

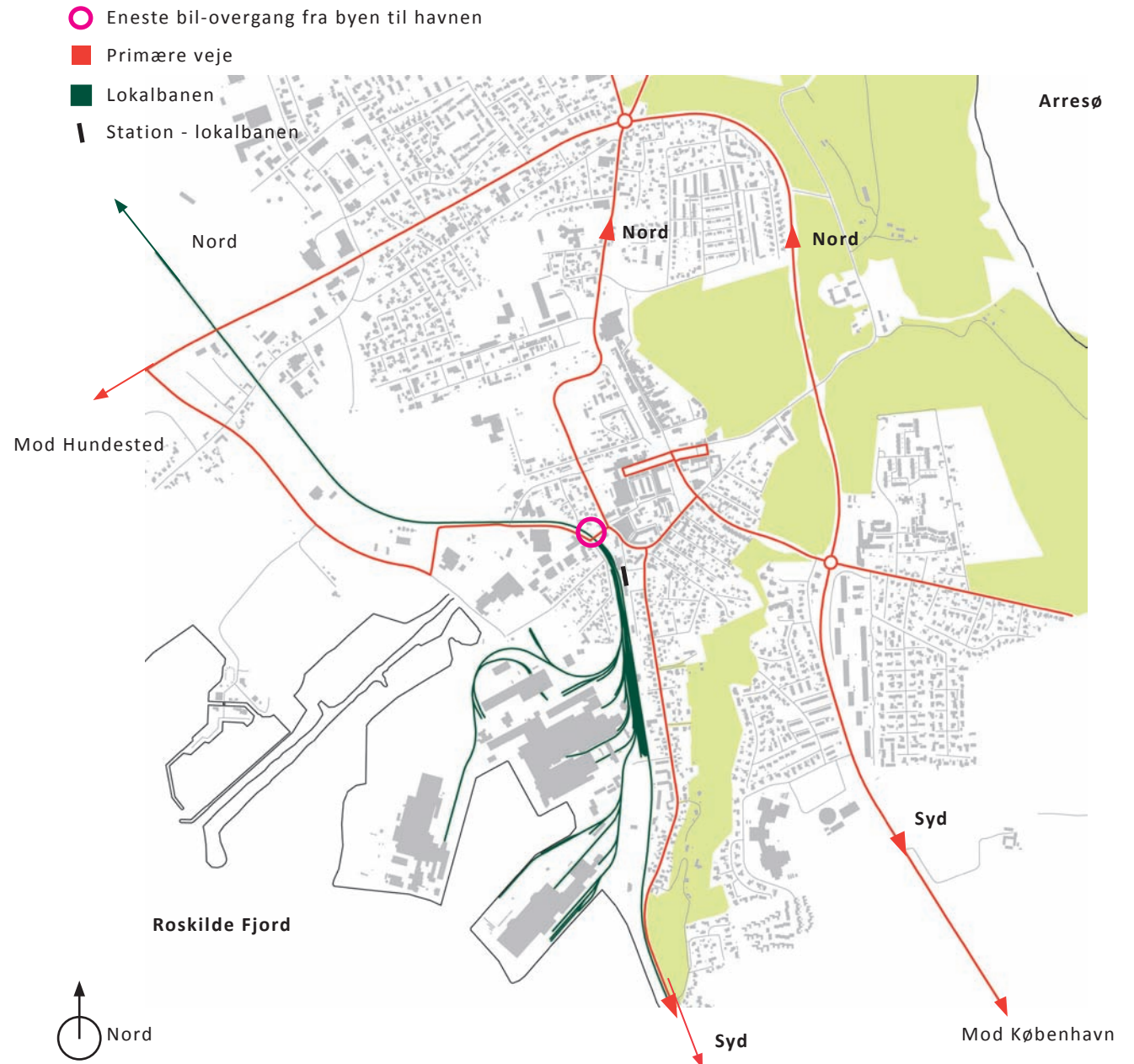
I nyere tid er Frederiksværk blevet udbygget med jernbane og veje, der servicerer det moderne Frederiksværk. Denne infrastruktur bevæger sig overvejende i nord-sydgående retning og dermed på tværs af det historiske skelet.

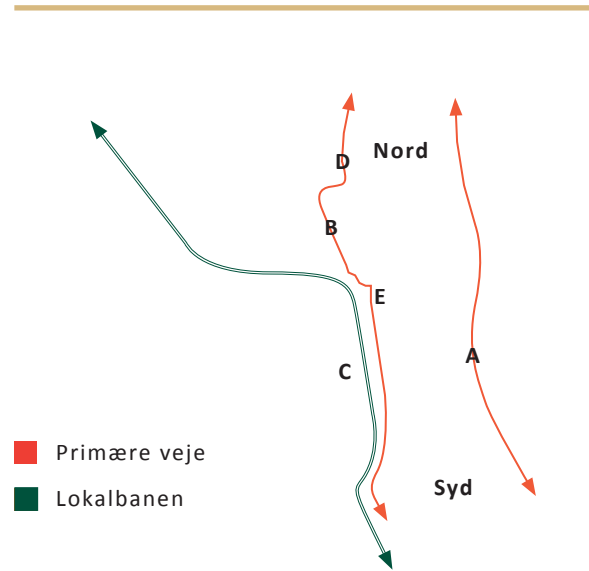
Lokalbanen ligger, som i mange andre byer, som en barriere mellem byen og havneområdet. Der er kun én overgang for biler. Banen afskærer således bogstavelig talt den tunge stålindustri fra resten af byen.

Det primære vejnet har ligeledes en udpræget nord-sydgående karakter, enten gennem byen eller uden om via omfartsveje til Hundested.

Udbygningen af nyere boligområder har ligeledes primært fundet sted nord og syd for bymidten.

Resultatet er, at den moderne bys nord-sydgående struktur skaber en række udfordringer i forhold til oplevelsen af den historiske øst-vestgående akse. Den historiske struktur er flere steder utydelig og svær at opleve.

A - Boligblokke på Maglehøj langs Hillerødgade

B - Peder Falsters Vej som skiller gymnasium fra bymidte

C - Jernbanen, som fysisk barriere i byen

D - Tunnel under Nørregade ved Nordcenteret

E - "Get-lost krydset" (se Bylivsanalysen)

UDVALGTE KRYDSPUNKTER

Der hvor Frederiksværks moderne struktur krydser det historiske skelet opstår nogle punkter af særlig relevans. Disse punkter rummer et potentiale til at formidle byens særlige karakter, men de fleste fremstår i dag rodede og udefinerede.

Udvalgte krydspunkter

Med en moderne by struktureret på langs og en historisk på tværs er det uundgåeligt, at disse strukturer krydser og interfererer. Krydspunkterne rummer modsætninger og kontraster mellem den historiske og den moderne by. I de fleste krydspunkter har den moderne bys logik vundet over resterne af den historiske by. De udvalgte krydspunkter A, B og C er centrale byrum, hvor mange mennesker færdes. Punkterne D og E er mere afsides. Samlet set ligger potentialet for at formidle Frederiksværks særegne historie og struktur i netop disse krydspunkter.

Nordcenteret, kanalen og krudtværket (A)

Kanalen møder Nørregade i et vejdække. Kanalen er derfor skjult for de forbigående i bil. Står man på Nordtorvet virker det som om kanalen stopper ved "Den spanske trappe"; kun brusen fra den anden side af vejen vidner om, at kanalen fortsætter under dækket.

Muren, cykelstien og kanalen (B)

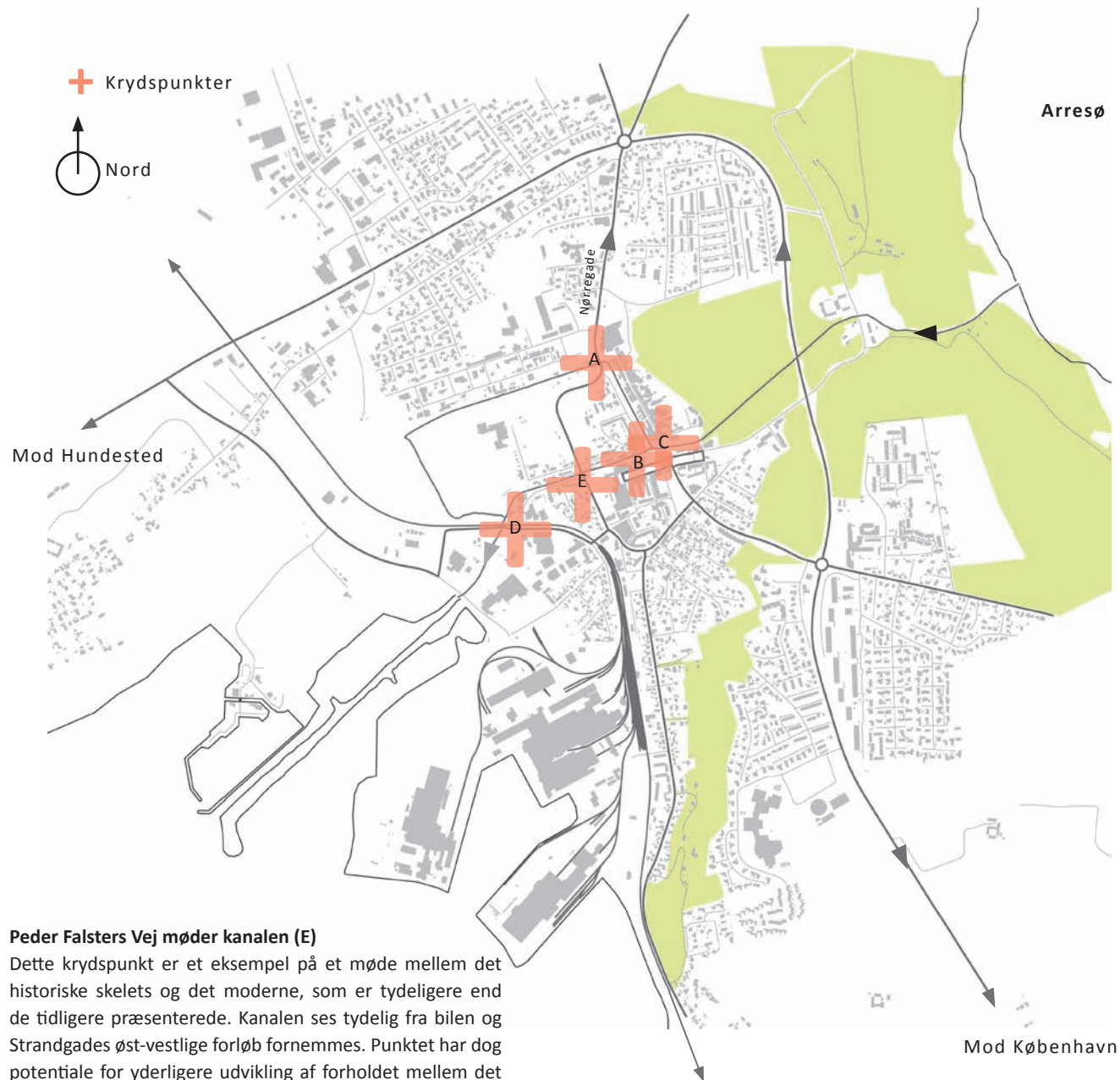
I det centrale punkt i Frederiksværks bymidte, hvor kanalen deler sig i to, føres kun den 'nordgående kanal' videre i et - for øjet - tydeligt spor. Kanalens vestlige forløb ledes derimod ude af syne mod fjorden. En mur og et trådhegn skærmer for den bagvedliggende sluse og slører således krydspunktet mellem det historiske og den moderne infrastruktur.

Gågaden møder kanalen (C)

Ved gågadens ende mod syd krydser kanalen. Ågrillen og den grønne bevoksning skjuler mødet med kanalen og skærmer af for udkig til plænen og Gjethuset.

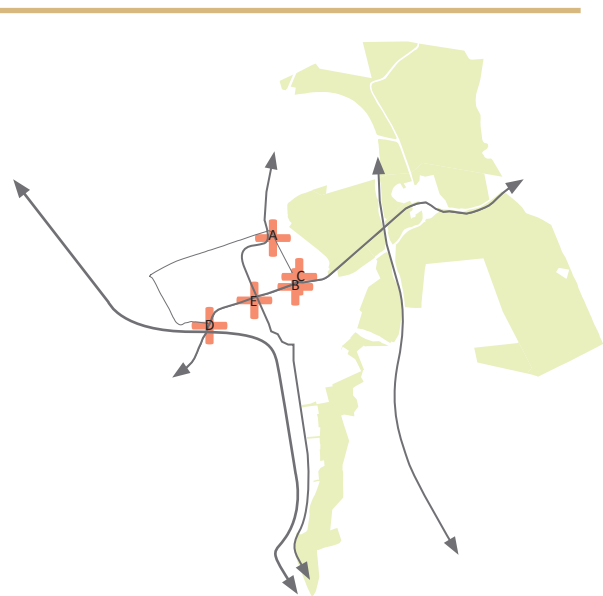
Havnegade møder lokalbanen (D)

Lokalbanen afskærer industriområdet fra den restende by. Udvalgte steder kan man dog krydse til fods - fx. via Havnegade. Ved kanalen krydser det moderne skelet det historiske. Dette er dog ikke tydeligt. Det er en kilde til undren, at Havnegade ikke fører til havnen (med undtagelse af stien) men til byens frikirke. Krydspunktet er et glimrende eksempel på et diffust og svært aflæseligt sted i byen.

Peder Falsters Vej møder kanalen (E)

Dette krydspunkt er et eksempel på et møde mellem det historiske skelets og det moderne, som er tydeligere end de tidligere præsenterede. Kanalen ses tydelig fra bilen og Strandgades øst-vestlige forløb fornemmes. Punktet har dog potentiale for yderligere udvikling af forholdet mellem det moderne og det historiske.

A - Nordcenteret, kanalen og Krudtværksmuseet

B - Muren, cykelstien og kanalen

C - Gågaden møder kanalen

D - Havnevej møder lokalbanen

E - Peder Falsters Vej møder kanalen

FREDERIKSVÆRKS MANGE LANDSKABER

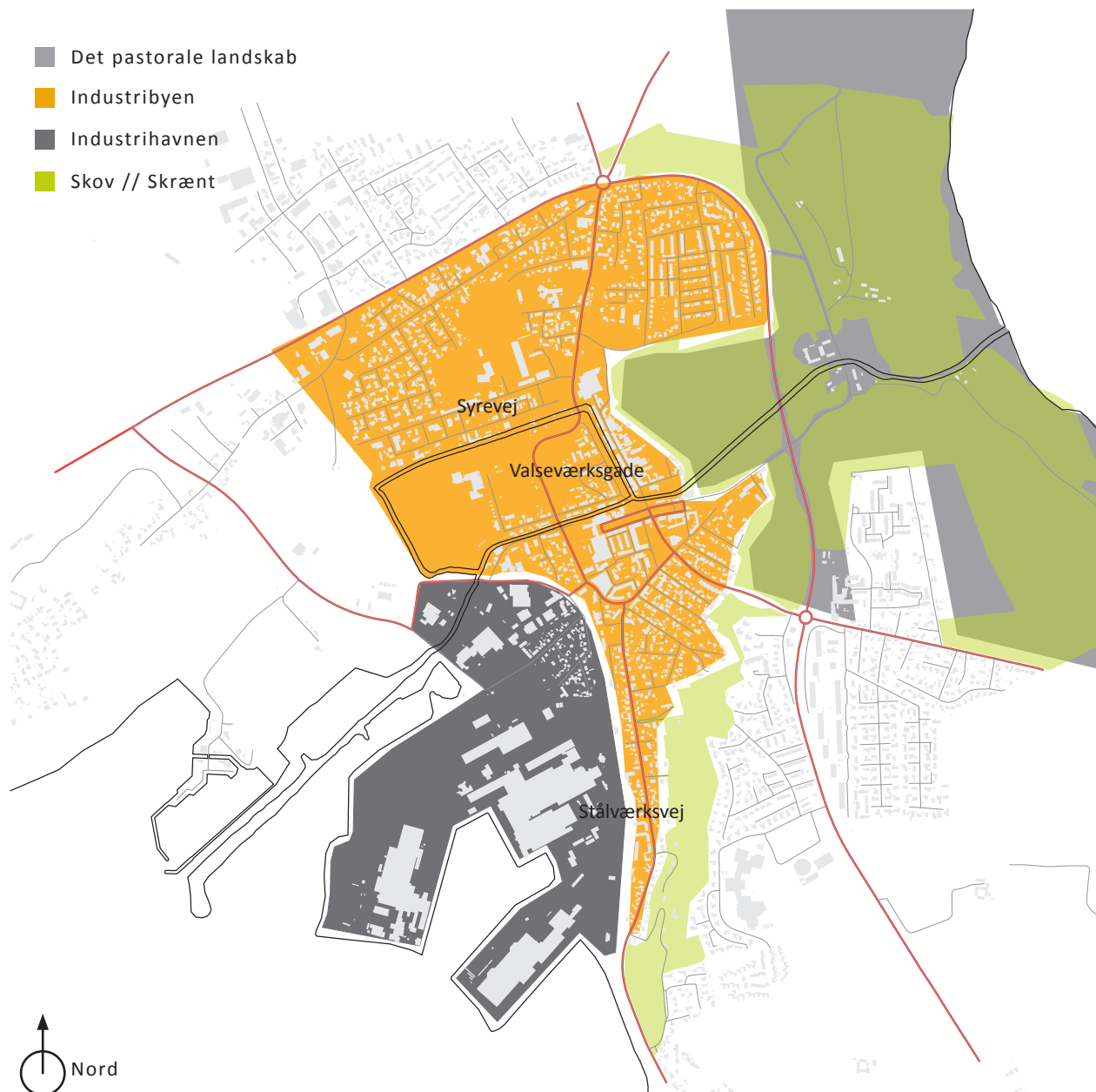
Frederiksværk har en sjælden spektakulær topografi. Istid og de efterfølgende landhævninger har skabt et kuperet landskab med en kystskrænt, som omslutter byen med de foranliggende flade engarealer. Senere er industriområder ved fjorden kommet til.

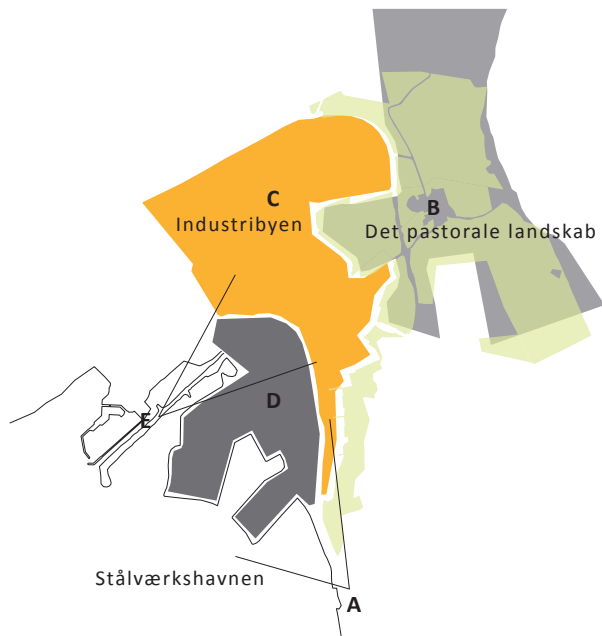
Frederiksværks mange landskaber

Skrænten, som skærer sig gennem Frederiksværks landskab, er en forhenværende kystskrænt, og senere landhævning har blotlagt det land hvorpå byen ligger i dag.

Øst for skrænten mod Arresø findes det romantiske og pastorale landskab med overdrev, moser, bakker og hegn. Neden for findes det flade engareal, hvor industribyen voksede op med gadenavne som Syrevej, Valseværksgade og Stålværksvej. Tættest på vandet residerer storindustrien på et område helt uden gadenavne.

Den særlige topografi skaber dramatiske overgange mellem byen og de grønne skrænter, og tilfører rekreative kvaliteter, bynær natur og udsigtsmuligheder.

A - Fjorden, værket og kystskrænten

B - Arresødal

C - Krudtværksmuseet

D - Stålværkerne

E - Havn og by med kystskrænten, som omslutter Frederiksværk

BYENS BLÅ OG GRØNNE HERLIGHEDER

Frederiksværk har en række attraktioner af henholdsvis grøn og blå karakter. Istiden har formet fjorden, kystskrænten og Arresø, som er tre væsentlige landskabskvaliteter i Frederiksværk. Industrien har formet kanalerne, som også er en af byens unikke rekreative karakteristika. Dog kunne kanalernes potentiale udnyttes langt bedre.

Skjoldborg Parken (A)

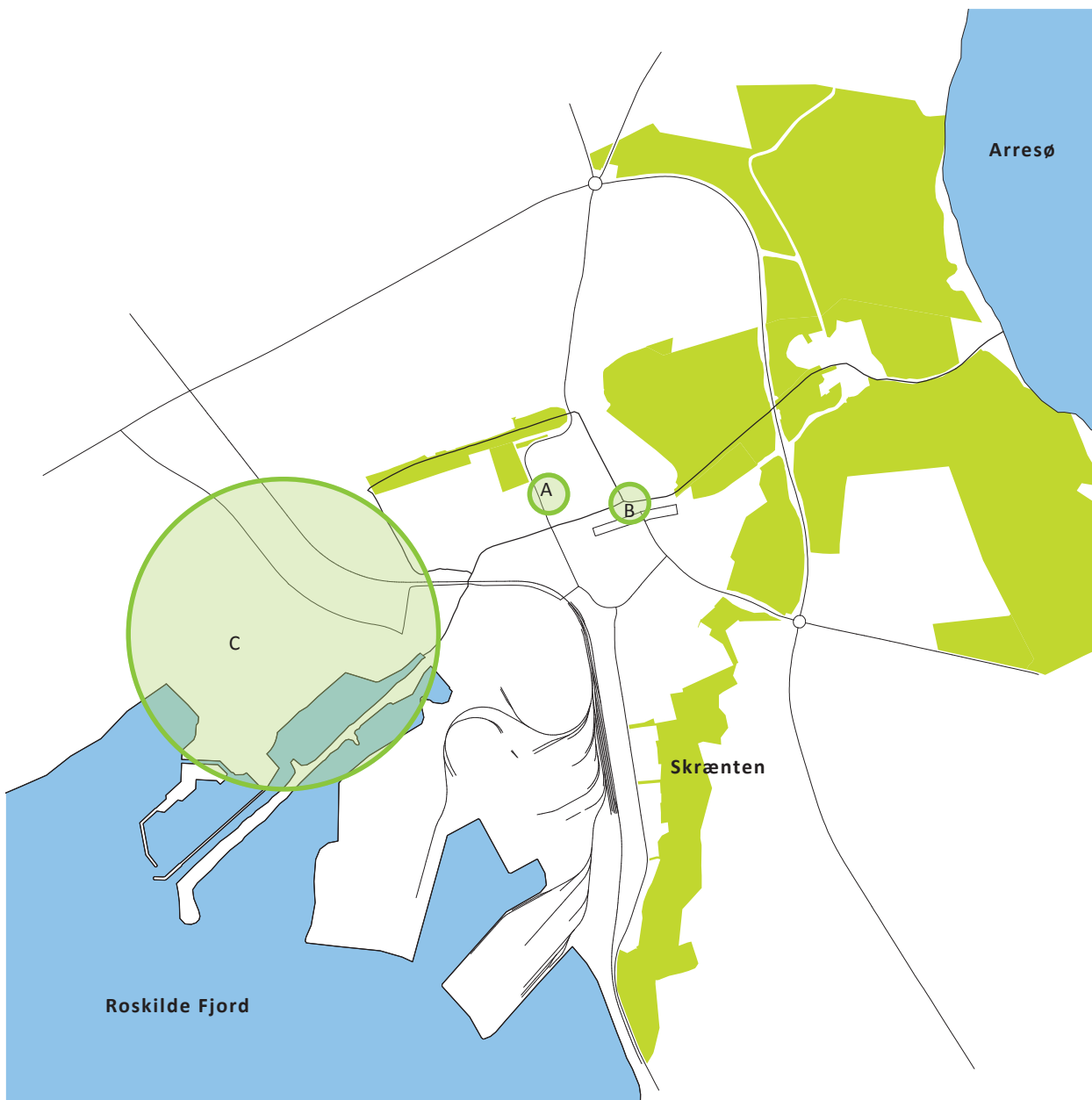
Skjoldborg Parken ved Peder Falster Vej er ét af byens fine parkrum. Om foråret står æbletræerne i blomst og gør rummet til noget særligt. Parken bruges blandt andet til 1. maj arrangementer.

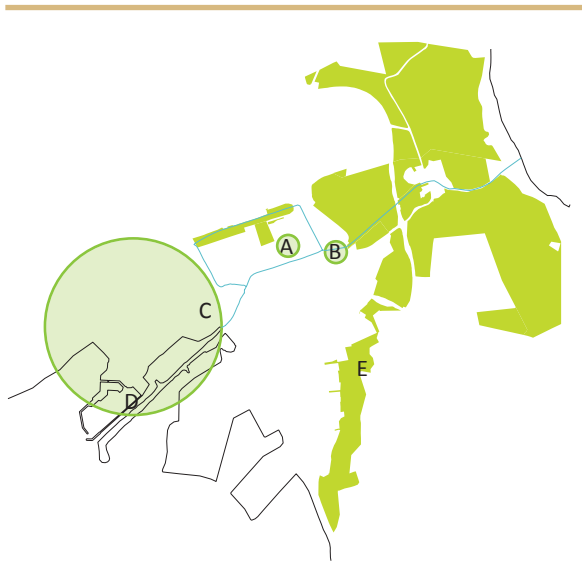
Plænen ved kanalen (B)

På plænen, som skråner ned mod kanalen - mellem Torvet og Ågrillen er der mulighed for ophold og en plads i solen. Her kan man følge med i byens kommen og gåen.

Engområdet mellem byen og fjorden (C)

Frederiksværk har et stort potentiale i det store grønne - delvist område C - der ligger mellem lystbådehavnen og byen. Dette område kan med fordel forbindes bedre med Frederiksværk centrum.

A - Skjoldborg Parken

B - Plænen ved kanalen

C - Kanalen og campingpladsen

D - Lystbådehavnen ved Roskilde Fjord

E - Bakkestien på kystskrænten syd for byen

BYER I BYEN - OM SKALA OG TYPOLOGI

Frederiksværks historiske og moderne struktur danner tilsammen et netværk. I nettets masker ligger små øer af by – byer i byen - med meget forskellig karakter. Frederiksværk er en mosaikby.

Byer i byen

Førstegangsbesøgende farer let vild i Frederiksværk. Der er ingen klar struktur. Til gengæld venter nye oplevelser rundt om hvert et gadehjørne. Dermed også sagt, at når Frederiksværk ikke er som andre byer, så er det både en udfordring og en stor kvalitet. "Jeg har oplevelsen af, at jeg har været i flere byer i dag." Sådan formulerede en byplanlægger sin første oplevelse af Frederiksværk. Udsagnet favner fint, hvordan en tur gennem bymidten er en tur gennem forskellige områder med hver deres karakter og stemning.

Stålvalseværket

Ved ankomst til Frederiksværk med tog eller langs Strandvejen er stålvalseværkerne den mest iøjefaldende by i byen. De enorme haller dominerer byens møde med fjorden. Med deres skala og utilgængelighed udgør stålværksområdet sit eget territorium med egen logik.

Gjethuset

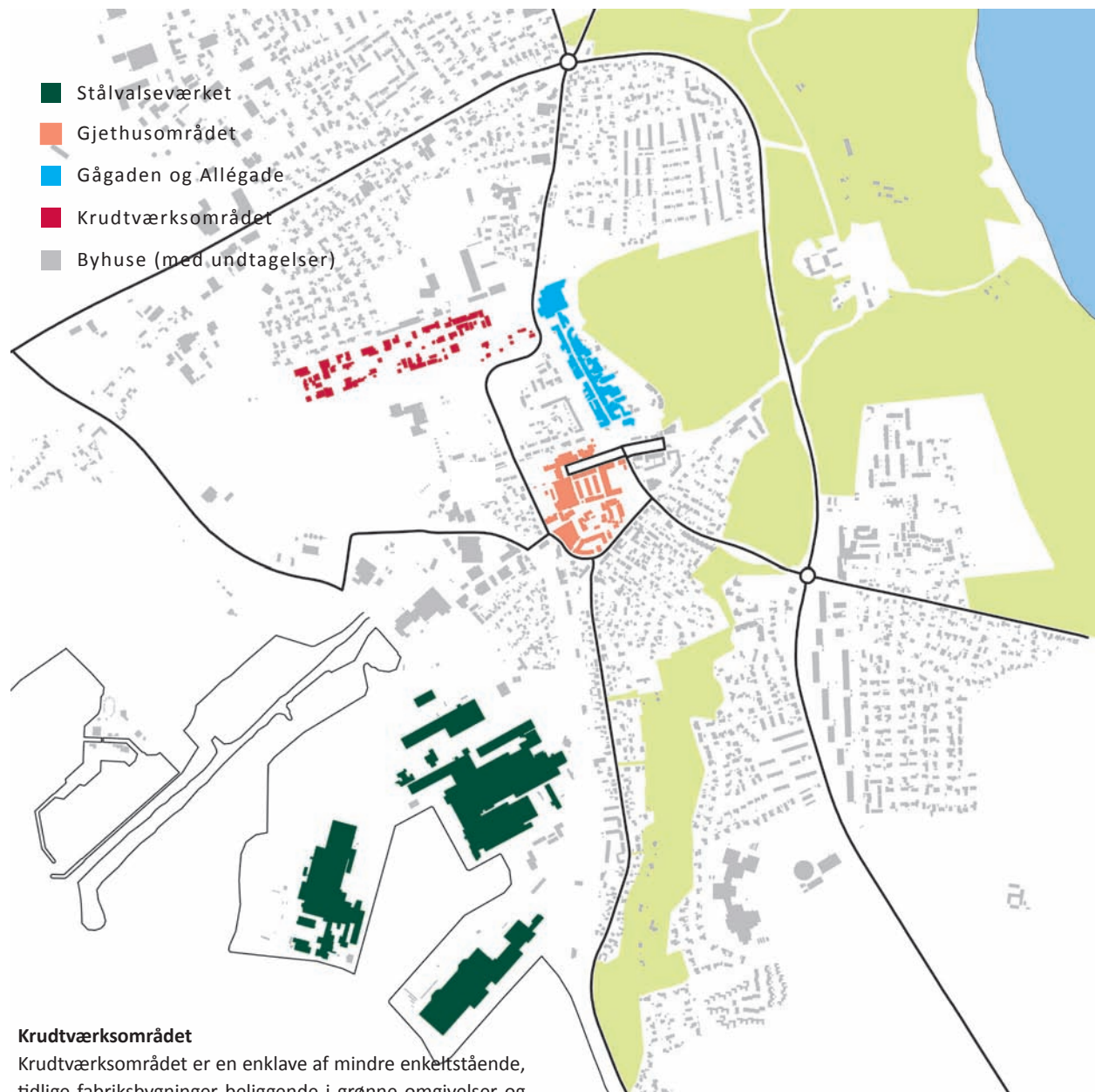
Det gennemrestaurerede Gjethus udgør også en fabriksstruktur (og ikke en gammel herregård), der stammer tilbage fra den tidlige militærindustri. Gjethuset ligger centralt i byen og fanger straks øjet, når man ankommer til bymidten af Sandskåret sydfra. Området omkring rummer flere større volumener, pladser og offentlige funktioner.

Nørregade og Allégade

Gågaden Nørregade og Allégade er ligeledes en lille by i byen, med deres korridoropbygning og distinkte skala, arkitektur og farveholdning.

Strandgade

Strandgade, der oprindeligt var byens offentlige hovedstrøg og forretningsgade, danner med Classens tidlige typehuse ligeledes et kvarter med en særegen profil og åbenlyse kulturhistoriske og arkitektoniske værdier.

Krudtværksområdet

Krudtværksområdet er en enklave af mindre enkeltstående, tidlige fabriksbygninger beliggende i grønne omgivelser og omgivet af høje træer. Der er en afslappet "klondyke" stemning i området.

- Stålvalseværket
- Gjethusetområdet
- Gågaden og Allégade
- Krudtværksområdet
- Byhuse (med undtagelser)

A - Gjethuset

B - Gågaden

C - Byhus

D - Stålvalseværket

E - Krudtværksområdet

ANKOMSTEN TIL BYEN

Ankomsten til en by er med til at forme ens opfattelse af byen og dens identitet. I 1700-tallet ankom man til det militærindustrielle kompleks gennem en bevogtet byport. I dag er ankomstmarkøren først og fremmest den store rundkørsel med kunst i udkanten af byen.

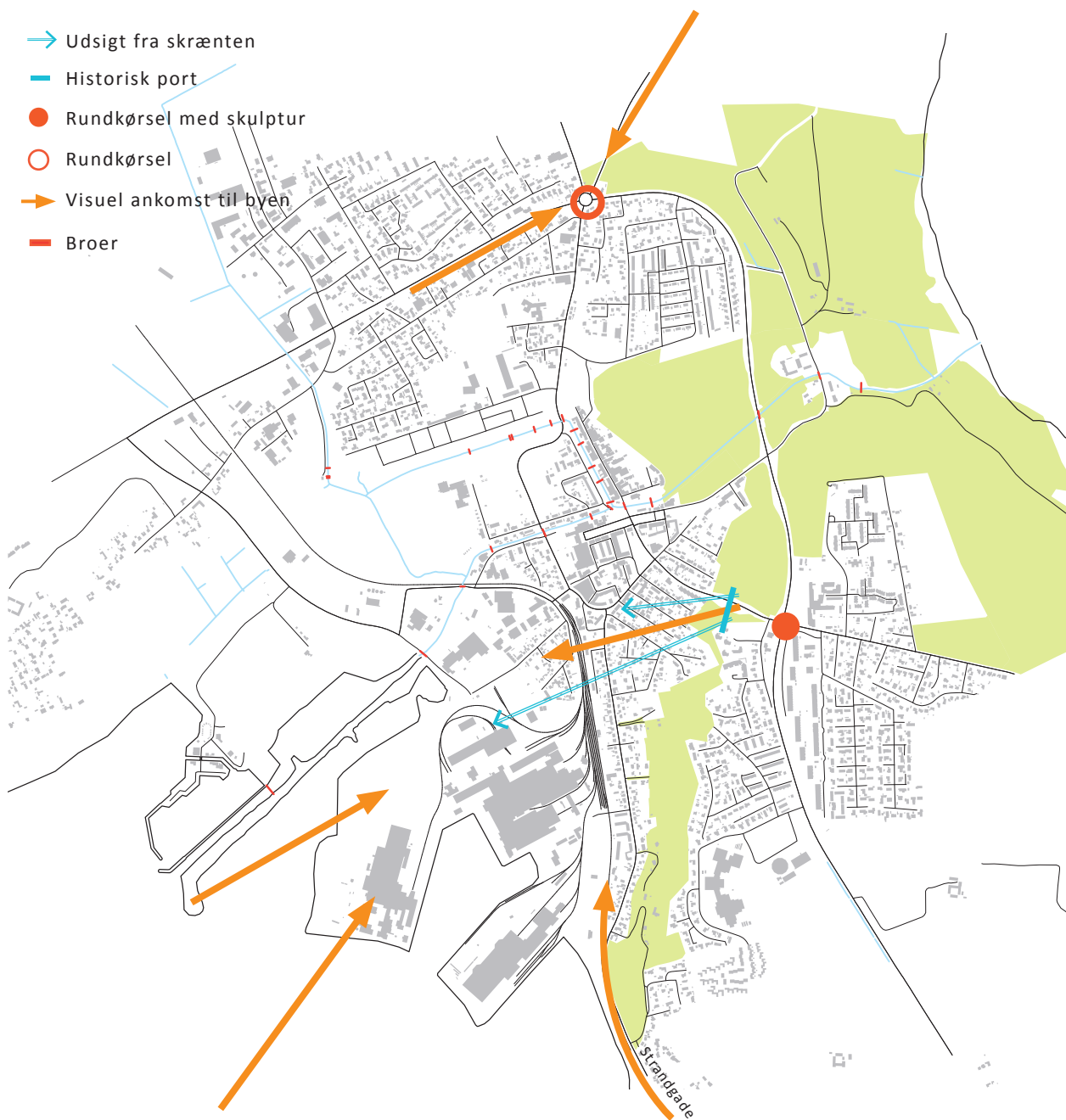
Ankomsten til byen

Et maleri dokumenterer, at der i 1700-tallets Frederiksværk stod en byport, som de besøgende passerede igennem, når de ankom sydøst for byen (typisk fra København). Porten var placeret på kystskrænten og indrammede således byen på toppen af skrænten med fjorden i horisonten. I dag er porten væk, men den naturlige iscenesættelse af byen fra skrænten er intakt.

Det moderne Frederiksværk har med de to rundkørsler i udkannten af byen fået et par nye ankomstscenarier. Den blå kunstinstallation ved den ene rundkørsel fungerer i dag som en symbolsk port til Frederiksværk. Installationens udtryk forholder sig dog ikke eksplicit til Frederiksværks industrihistorie.

Ankomsten sydfra af Strandgade langs fjorden kan beskrives som "Marguerit-ruten" til Frederiksværk. Her ankommer man med stålværkets enorme haller og fjorden på venstre hånd og kystskrænten på højre hånd. Ikke langt fra denne port ligger også et berømt gult hus, der indgik i den danske dramaproduktion "Sommer", der blev vist på DR1 i 2011.

De 26 broer over kanalerne i Frederiksværk er også med til understrege ankomsten; overgangen fra et sted til et andet. De mange broer er med til at tegne billedet af Frederiksværk som en blå kanalby.

A - Frederiksværk og stålvalseværket set fra vandet

B - Rundkørslen med symbolsk port

C - Huset fra tv-serien "Sommer"

D - Én af byens 26 broer

STÅLVALSEVÆRKET I BYBILLEDET

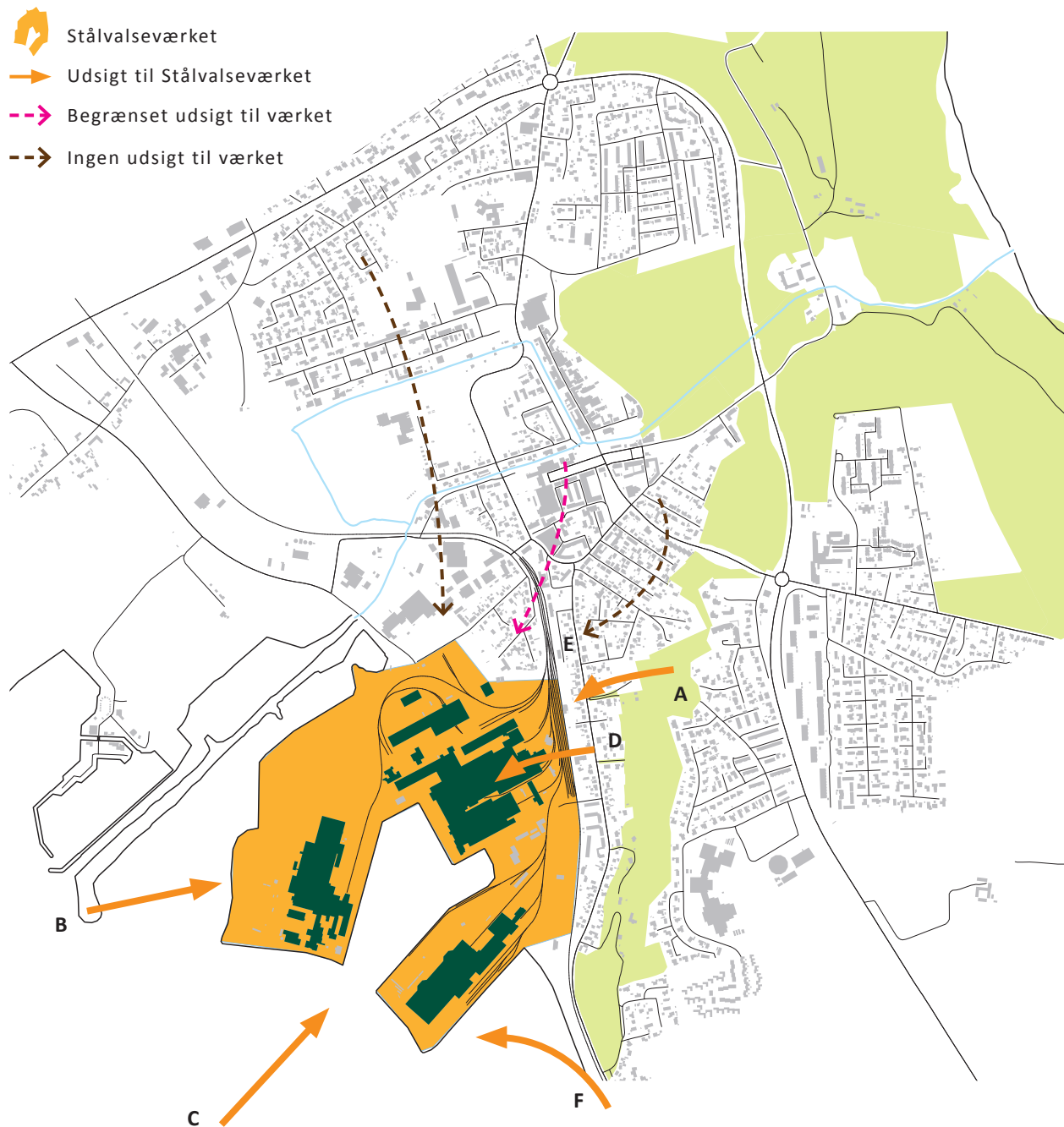
Stålvalseværket optager et stort areal i Frederiksværk. Også mentalt fylder værket meget i borgernes bevidsthed. Ikke desto mindre er værket svært tilgængeligt og gemt væk på kanten af byen. Fra byen kan man mange steder ikke se værket, og nogle steder er det kun skorstenene, der minder beskueren om værkets tilstedeværelse.

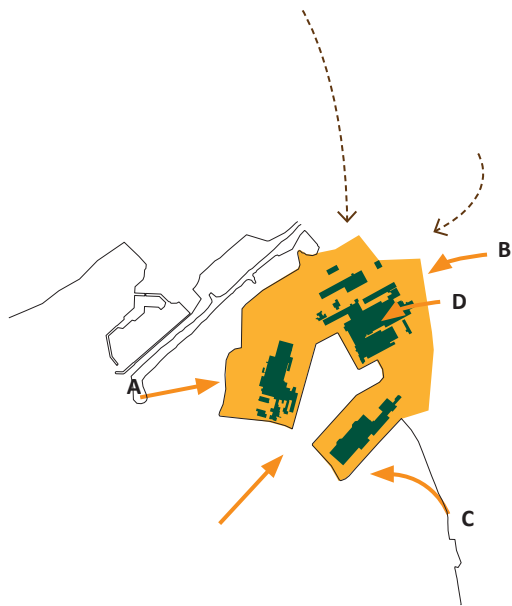
Stålvalseværket i byen

Stålvalseværket fylder meget i Frederiksværk. Det er byens identitet og varemærke. Ikke desto mindre er værket knap synligt set fra store dele af byen; fra midtbyen kan man mange steder kun se skorstenene.

Værket kan dog ses fra følgende steder:

- A. Bakkestien (oppe på udsigtsposten over byen)
- B. Molen
- C. Fra vandet (når man ankommer til Frederiksværk med båd)
- D. Fra toget (når man ankommer til byen troner værket op)
- E. Fra stationen
- F. Fra Strandvejen indtil byen - gennem private haver

A - Stålvalseværket set yderst fra molen

B - Stålvalseværket set fra Bakkestien

C - Stålvalseværket set fra Strandvejen til Kregme

D - Stålvalseværket skimtes gennem haverne på Strandvejen

FREDERIKSVÆRKS CENTRUM

Hvor er Frederiksværks centrum? Dette umiddelbart enkle spørgsmål er svært at svare entydigt på. Er centrum ved Gjethuset, ved gågaden, ved stationen eller ved Nordtorvet? Ingen af stederne formår fuldt ud at manifestere sig som byens kerne og Frederiksværk har således mange - eller ingen - centre.

Gjethuset og forpladsen

Gjethuset og forpladsen er fixpunktet når man ankommer til byen fra Sandskåret. Det er byens store offentlige bygning med en åben og veldefineret plads foran Gjethusets bygningskrop. Der er ikke andre funktioner end Gjethusets omkring pladsen og dermed kun få mennesker. Pladsen fortsætter mod øst og syd uden dog længere at være præcist afgrænset; parkering dominerer og gør ankomstrummet til Gjethuset diffus, hvilket sender et signal om, at det ikke kan være centrum.

Torvet

På nordsiden af Gjethuset er et langstrakt åbent rum, Torvet, som er inddelt i fem mindre byrum. Torvets to ender huser henholdsvis byens hotel og bibliotek. Midt på står en vandskulptur og indikerer måske, at dette er byens torv, men pladsen fungerer samtidigt som p-plads og ligger på ydersiden af Gjethusets lukkede facade, hvorfor pladsen opleves som en bagside.

Nørregade

Gågaden er i kraft af sine mange mennesker et centralt rum, men gågadeforløbet knytter ikke an til en plads med offentlige funktioner og fremstår introvert.

Nordtorvet ved Nordcenteret

I den nordlige ende af gågaden er etableret et mindre indkøbscenter. Ved centeret er pladsdannelsen Nordtorvet med trappe til kanalen og en velbesøgt cafe. Uden tvivl et centralt sted i byen, men uden et centrums traditionelle formelle funktioner.

Kirken

I den sydlige ende af Nørregade ligger kirken på kanten af kanalen, som på samme tid er centralt placeret og tilbagetrukket. Vej, parkeringsplads og kanal efterlader ingen plads eller torv i forbindelse med kirken.

Stationsområdet

Et mylder af mennesker krydser dagligt stationsområdet, hvor der også er små forhandlere og en restaurant. Men ophold er ofte kortvarige og stationsområdet er for de fleste et gennemfartsrum.

A - Torvet - plads eller parkering?

B - Nordtorvet foran Nordcenteret

C - Et alternativt centrum ved stationen?

FORSIDER OG BAGSIDER

Konsekvensen af de mange små byer i byen er, at forsider og bagsider overalt er blandet sammen. Det bidrager til en både diffus, men også oplevelsesrig rumlighed.

Forsider og bagsider

Byrum med offentlig aktivitet i stueetagen bliver ofte i byrumsanalyser betegnet som byens forsider. Det vil sige stueetager, som vender sig ud mod byen og som inviterer byen ind. I de fleste byer finder man sådanne forsider i forbindelse med handsgaden, torve, pladser og togstationen. I Frederiksværk ophæves den klare kontrast mellem forsider og bagsider. Torvet, som skulle være omgivet af forsider, udgør eksempelvis Gjethusets bagside mod nord.

Allégade rummer også både forsider og bagsider. I dette smukke rum, hvor kanalen løber tydeligt igennem byen, er vestsiden et klassisk - men også lidt kedeligt - forsiderum med en enkelt butik og ellers byhuse med forhaver mod vejen. I midten af Allégades rum ligger, lidt hævet over vejen, en promenade, hvorfra man kan nyde kanalen. På østsiden af Allégade ser man bagsiden af gågaden, med lukkede facader, små skure, karnapper og små gårdrum. Bagsiden fremstår "piktorek" og "idyllisk" og symboliserer eksemplarisk, at bagsider også kan indeholde forside-kvaliteter. At bagsiden her fungerer godt hænger sammen med, at der er en farvemæssig homogenitet, rytme og ensartethed i det ellers uformelle og rodede miljø, og at der er lavet restriktioner i forhold til skraldespande etc.

Det udefinerbare forhold mellem forsider og bagsider kan opfattes som en særlig kvalitet. Det er ikke en karakter, der er unik for Frederiksværk, men derimod én man genfinder i mange provinsbyer, hvor bygningsmassen består af mindre bygningskroppe. Dette er i modsætning til karrébyen, hvor der er en skarp grænse mellem forside og bagside, og hvor man ikke kan slå en genvej gennem karrén. Frederiksværks porøsitet giver fine rumlige oplevelser, som udfolder sig i kontrasterne mellem forside og bagside. Et godt eksempel er forløbet langs kanalen på bibliotekets bagside, hvor turen veksler mellem at gå langs forside og bagside.

Gjethusets lukkede facade mod Torvet

Vestsiden (forside) af Allégade

Bagsiden af gågaden - østsiden af Allégade

Et kig fra Torvet, hvor en passage giver indblik til først bagsider og dernæst forsider

Den lille smutvej ned til stationen domineres af posthusets bagside over for et byhus forside

PARKERING

Frederiksværks bymidte opleves meget parkeringsvenlig. Det er muligt at parkere på næsten alle pladser og torve i den centrale del af byen. Parkeringspladserne er således dominerende i bybilledet i bymidten og det resulterer i, at der ikke er noget sted i Frederiksværk, som fungerer som byens egentlige plads.

Parkering

Når det kommer til parkering ligner Frederiksværk mange andre danske provinsbyer, idet parkeringspladser i bymidten åbne rum er dominerende. Dette gør bymidten tilgængelig for både lokale og sommerhusbesøgende, hvilket er attraktivt for både butikkerne og de handlende.

Men den dominerende parkering har også ulemper. For Frederiksværk er det en udfordring, at de mange store parkeringsarealer dominerer det, der kunne være byens åbne og offentlige rum - der hvor borgerne potentielt kan mødes. Dette gælder for Torvet og for området foran Gjethuset, som er centrale opholdsrum foran nogle af byens væsentligste forsider.

Parkeringspladserne ved Kvickly og Aldi ligger på byens bagsider. Parkering ved Aldi (øst for gågaden) er af en særlig karakter. Her mødes man af en opbrudt og lille skala bagside, hvor man via små passager kan komme ind til gågaden. Parkeringspladsen bag Kvickly er derimod mindre velfungerende idet den bagside, der møder en, er fladere, ikke rumdannende og fremstår mindre interessant for øjet, der ser.

Vigtigst af alt; det synes som om alle åbne rum i Frederiksværk er optaget af parkerede biler, hvilket er med til at gøre det vanskeligt at placere byens centrum. Centrale uderum fastholdes som sekundære og bagsider ved at være disponeret til parkerede biler, og muligheden for at skabe et samlet byrum forsvinder, når bilerne overtager pladsen.

A - Parkering på bagsiden af Kvickly

B - Parkering langs Allégade

C - Parkering på Torvet

D - Parkering på østsiden af gågaden

E - Parkering nord for Nordcenteret